

KISS Gabriella

A szegények melletti elsődleges döntés

Joseph Wresinski és a felszabadítás teológiája

Abban az interjúkötetben, amelyben Gilles Anouil beszélget Joseph Wresinskivel, egész fejezet foglalkozik a felszabadítás teológiájával,¹ valamint azzal a felvetéssel, hogy Wresinski világgépe, illetve az általa alapított ATD – Negyedik Világ Mozgalom² alapelvei rokoníthatók-e a felszabadítás teológiájával?

Wresinski élete és munkássága szorosan összefonódott a mélyszegénységben élők sorskérdéseivel és azokkal az erőfeszítésekkel, amelyek egyik nagy mérföldköveként az ENSZ Közgyűlése 2012. december 20-án kimondta, hogy a mélyszegénység világlajosság, s hogy létezése súlyosan sérti az emberi jogokat.

Wresinski 1917-ben Franciaországban született, nagyon szegény családban nőtt fel Angers-ban. 1946-ban szentelték pappá Soissons-ban. Miután Aisne megyében tíz évig mezőgazdasági, illetve munkásvidékek papjaként működött, püspöke 1956-ban a párizsi régióhoz tartozó Noisy-le-Grand hajléktalantelepére küldte. Itt alapította meg 1957-ben, a legnyomorúságosabb körülmények között élő családokkal együtt, az ATD – Negyedik Világ Mozgalmat, amelynek elsődleges célja a legszegényebbek társadalmi emancipációja és a mélyszegénység felszámolása. A Francia Köztársaság Gazdasági és Szociális Tanácsának tagjaként 1987 februárjában jelentést nyújtott be az egész Európát, sőt a világot érintő jelentős társadalmi és politikai hatásokról *Mélyszegénység és gazdasági-szociális bizonytalanság* címmel. Benne fogalmazódott meg először átfogó és következetes akcióterv, amelynek részeként Franciaországban bevezettek egyfajta munkanélküli segílyt, valamint elismerték a társadalombiztosítási alapellátáshoz és a lakáshoz való jogot. 1988-ban, szív-műtét következtében hunyt el, teste annak a kápolnának a kriptájában nyugszik, amelyet ő épített az ATD Nemzetközi Központjában, a franciaországi Méry-sur-Oise-ban.

Életében a csöcselék papjának nevezték. Szentté avatási pere folyamatban van.

Az Anouil kérdéseire adott válaszokból az derül ki, hogy Wresinski nem fogadja el a társadalmi, politikai, gazdasági rendszer radikális, forradalmi megváltoztatását mint a szegények társadalmi emancipációjához vezető utat, mert meggyőződése szerint a forradalmak sosem váltak a legszegényebbek javára. Ily módon egyértelműen elutasítja azt az irányt, amelyet a felszabadítás teológiája kínál. Az alábbiakban egyrészt arra keresem a választ, mi indokolhatta mégis az újságíró kérdését, másrészt, hogy valóban egyértelmű nemmel lehet-e válaszolni arra a kérdésre, hogy a szegények melletti elsődleges döntés értelmezése terén kapcsolatba hozható-e Wresinski koncepciója a felszabadítás teológiájával?

Wresinski rendkívül gazdag életművének gyújtópontja az általa alapított emberjogi civil szervezet, amely – a felszabadítás teológiájában is központi szerepet játszó elv –, a legszegényebbeknek adott prioritás imperatívuszán alapul. Azzal a céllal jött létre, hogy a legnagyobb

nyomorban élők számára is hozzáférhetővé váljanak a minden embert megillető gazdasági, politikai és társadalmi jogok, valamint, hogy előmozdítsa a mélyszegénység felszámolását. Bár nem hozott létre klasszikus értelemben vett elméleti rendszert, az ATD – Negyedik Világ Mozgalom működési elveiben és gyakorlatában világosan megnyilvánulnak azok a jellegzetességek, amelyek mentén válaszokat kereshetünk a tanulmány elején megfogalmazott kérdésekre.

Teológiai antropológia, a 'másik' filozófiája

A felszabadítási teológia olyan kontextuális teológia, amely a 20. század második felének Latin-Amerikájában jött létre, és „tiltakozva az emberi méltóság lábbal tiprása miatt, harcolva az emberiség messze legnagyobb részének kizsákmányolása ellen, a megszabadító szeretetben s egy új és igazságos, testvéri társadalom megteremtése révén”³ a nincstelen, kizsákmányolt szegények felszabadításának gyakorlatát helyezte középpontjába. Feladatának „az Isten által megkezdett, átfogó felszabadító cselekvésben való változtató és ezzel együtt gyakorlati részvételt” tekinti.⁴

A 20. század közepétől a latin-amerikai kontinens nagy részén jelentős politikai, társadalmi változások zajlottak. A látszatdemokráciákat a 60-as évek közepétől katonai puccsok követték. A diktatúrák elfojtották a népi mozgalmakat és multinacionális gazdasági erők érdekeit érvényesítették. A szegények, elnyomottak nem léteztek a társadalom számára, és a kontinens-szerte egyre súlyosabb válságot okozó strukturális szegénységgel szembesülve az egyház nem kerülhette meg a kérdést: hogyan lehet Isten szeretetéről beszélni, miközben a világban tömegeket sújt szegénység és igazságtalanság? Hogyan lehet a mindennapi túlélésért küzdő szegényeknek hitelesen beszélni arról, hogy Isten szereti őket?

A kérdések nyomán kibontakozó hatalmas teológiai és egyházi mozgalomból számos, egymástól jelentősen különböző teológiai áramlat nőtt ki, de a különbségeknél jelentősebb a közös talapzat: egyrészt a társadalmi-politikai kontextust meghatározó katonai diktatúrák, a súlyos társadalmi igazságtalanságok és a szegények elnyomása, másrészt az egyház határozott kiállása a kizsákmányoltak mellett.

Elsőként Gustavo Gutiérrez perui teológus foglalta össze és rendszerezte a felszabadítási teológiát máig érvényes módon, *Teología de la liberación: Perspectivas* [A felszabadítás teológiája: Távlatok] című művében. Maga a kifejezés is az ő 1968 júliusában Peruban, a Papok és laikusok 2. latin-amerikai találkozóján tartott előadásának címéből vált ismertté. Koncepciójának eredetiségét az adja, hogy a teológiát a történelmi gyakorlatról folytatott kritikus reflexiónak tekinti, amely az ember felszabadítását mint célt a földi életben és eszkatologikus távlatban nemcsak egyszerre, hanem egymás dinamikájában gondolja el. Teológiájának alapfogalmai a szegény, a szegénység, felszabadítás, utópia, megváltás, megtérés, ingyenesség, öröm.⁵

A felszabadítási teológia antropológiájának kiindulási pontja a 'másik' filozófiája, amelynek kapcsán Gutiérrez Lévinásra hivatkozik. A mondat, amelyet tőle idéz („A Biblia a másik prioritása a hozzám való viszonyban.”⁶) magába sűríti annak lényegét, amiből a felszabadítás teológiája e kérdés tekintetében kiindul. Lévinas etikai megközelítésű filozófiájában a szabadságra törekvő, ám létebe zárt én önmagából való kilépése csak úgy valósulhat meg, ha a szubjektum, betöltve hivatását, egy *asszimilálhatatlan mássággal* lép kapcsolatba, ha *viszonyul* hozzá. Lévinas hangsúlyozza, hogy ez a viszony nem szimmetrikus: az én részéről „*gratuité*” – ingyenesség, érdeknélküliség jellemzi, és elsősorban a *te* igénye és elvárása határozza meg.⁷ A *másik*hoz való viszonyulás, vagyis a szubjektummá válás alapkritériumaként a *felelősséget*

nevezi meg. Mivel pedig a szubjektum kezdettől fogva a *másikért* van, ez a felelősség *másokért* viselt felelősség, amely átruházhatatlan, s ez azt is magába foglalja, hogy akkor is az enre *bárul*, ha az nem *vállalta*. Mozgatórugója a lét-érdek-mentesség (*intéret ésintéressé*) szelleme. Ez az emberileg elháríthatatlan felelősség az ember legfőbb méltósága, és egészen addig elmehet, hogy magára vállalja a *másik* sorsát.⁸

Wresinski antropológiája azon a kettős evidencián nyugszik, amely szerint az ember – vallási-ideológiai hovatarozástól függetlenül – először Isten képmása, s mint ilyen, végtelen és elidegeníthetetlen méltóság hordozója, másodsor pedig, hogy ez a méltóság elsősorban a társadalom által kirekesztett, leginkább kiszolgáltatott, legmélyebb szegénységben élő emberben nyilvánul meg. Ez a meglátás abban a krisztológiai alapszemléletben gyökerezik, amely szerint a szegények különleges módon Isten fiai a Fiúban, azaz Krisztusban. A szegénység létállapotában Isten úgy nyilatkoztatja ki magát, mint aki a legszegényebbé lett a megtestesülésben, hogy elérje a legszegényebb embert is. Ez a mindenkori legszegényebb Wresinski *másik embere*, aki iránt a többségi társadalom minden tagja át nem ruházható, elháríthatatlan felelősséggel tartozik.⁹

Wresinski számára világos, hogy az evangéliumok Jézus-alakjában éppen a társadalom által meghurcolt és elutasított ember vonásai rajzolódnak ki. És hogy amint Isten Krisztusban testesült meg, úgy testesül meg Krisztus a legnyomorultabb emberben. Szemében a *valódi emberség* mentes mindentől, ami nem tartozik lényegéhez, vagyis „minden gazdasági, politikai és egyházi hatalomtól. Ilyen emberséggel pedig nem a gazdagok, hanem a legszegényebbek rendelkeznek. Az ő lelkük mélyén még nem sérült a lényeg. Ezért tudott Krisztus a legtermészetesebb módon testet ölteni bennük.”¹⁰

Antropológiája középpontjába ezt a legszegényebb, mindentől megfosztott *másik* embert helyezi – aki épp e sokszoros megfosztottsággal definiálható a legpontosabban. Ez a megfosztottság nem pusztán az anyagi javak hiányát jelenti, hanem egyszersmind a családtól, „szülőföldjétől”, a munkától, a társadalmi szerepvállalástól, a történelemtől és a spiritualitástól való megfosztottságot is.¹¹

A stigmatizáló társadalmi megítéléssel szemben nem a szociális segélyezés szájalomra méltó tárgyait, hanem olyan szubjektumokat lát bennük, akik – ha a társadalom is szubjektumként tekint rájuk – képesek önálló döntéseket hozni és tetteikért felelősséget vállalni. Szubjektum voltukat hangsúlyozza azzal, hogy olyan nevet ad nekik, amely azóta szerte a világon a népszerűség legmélyebb szegénységben élő csoportjainak megnevezésére szolgál: ők az ún. „Negyedik Világ”. A névadás többszörösen szimbolikus jelentőségű: akiket megnevez, egyszerre válnak a francia forradalom előtti, semmiféle képviselővel nem rendelkező *negyedik rendjének* és a modern kor *harmadik világának* örököseivé.¹² Mindezekon túl, a névadás jelentőségét főként az adja, hogy az identitásnélküliség halmozódó hiányokon túllépve, a Negyedik Világot olyan sorsközösségnek: „*nép*”-nek tekinti, amelyet nem egyszerűen a hátrányos helyzetből fakadó általános izoláltság, hanem egy meghatározott csoporttal közös, a múltból örökölt élethelyzetek, és az élethelyzetekre adott, a többségi társadalom számára idegen, mégis koherens, tapasztalati tudáson alapuló válaszok kapcsolnak egybe. Nem fogadja el, hogy a karitatív szervezetek segélyezettként bánjanak velük, s ekképp passzivitásba süllyesszék őket, minden értük történő kezdeményezésben aktív részvételükre számít. Tudásukat megkérdőjelezhetetlen, autonóm tudásnak ismeri el, és mozgalmával e tudás ösztársadalmi elismeréséért küzd. A társadalomból kirekesztettek csoportjának – amely antropológiájának középpontjában áll, s amelynek helyzetét jellemzően hiányaival szokás definiálni –, explicit módon is pozitív identitást ad, amely egy meghatározott csoporthoz való tartozáson, bizonyos történelmi örökségen és az ebből kinövő közös terven alapul.

Tehát mind a felszabadítás teológiája, mind Wresinski, olyan teológiai belátásból indul ki, amely figyelembe veszi a társadalmi és gyakorlati vonatkozásokat, beemeli narratívájába a nyilvánosság, a jog és a szabadság problémáit, egyszóval a politikai összefüggéseket. Mindenekfölött azonban azon a sarkalatos keresztény tanításon alapul, amely szerint minden ember egyedi, megismételhetetlen lény, akinek az élete minden egyéb érdemtől függetlenül – akár egyéni képességekről, akár társadalmi hasznosságról van szó – önmagában méltóságot hordoz és abszolút értelemben vett értéket képvisel. Ez a teológia Jézus Istenét oly módon kívánja felmutatni, hogy ezáltal összefüggést keressen a keresztény üzenet és a mindenkori kortárs társadalom között, vagyis a keresztény hagyományt soha le nem tudható „veszélyes emlékezetként”¹³ jelenítse meg. Így tehát állandóan fel kell tennie magának azt a kérdést, hogy vajon ennek az üzenetnek a tartalma és szándéka az adott kor társadalmi keretei – korlátai – között valóban felismerhető-e.

Erős társadalomkritika megfogalmazása

A szegénység fogalma, amelyet a felszabadítási teológia koncepciójának középpontjába helyez, különböző hangsúllyal ugyan, de a kezdetektől jelen van az egyház narratívájában és a kereszténység gyakorlatában. Előzményei megtestesítőinek tekinthetők a szegénységi fogadalmat tevő szerzetesek, az egyház által létrehozott szegénygondozó intézmények, majd az ebből a szempontból törést jelentő reformáció után a szociális enciklikák, melyek között időrendben az első XIII. Leó 1891-ben kiadott *Rerum novarum*. Mindazonáltal a 20. század során egyre világosabbá válik – különösképpen Latin-Amerikában, amely „egyszerre mind keresztényibb és mind szegényebb földrész”¹⁴ –, hogy mindez az egyház részéről megnyilvánuló jószándékú igyekezet önmagában nem hozhat megoldást, mert nem számolja fel a szegénységet újratermelő és állandósító struktúrákat: azok stabilan be vannak ágyazódva a társadalomba. Az egyház szegényekkel kapcsolatos magatartásának alakulásában mérföldkövet jelent a II. vatikáni zsinat, amelynek tanítása a személyt, a párbeszédet és a kommunikációt állítja a középpontba. A zsinat *Lumen gentium* és *Gaudium et spes* című dokumentumainak megközelítései és belátásai új távlatokat nyújtanak az egyetemes egyház és a mindenkori konkrét társadalom kapcsolata előtt. XXIII. János, VI. Pál és II. János Pál pápák új szemléletű állásfoglalásai egyértelmű hivatkozási ponttá és inspirációvá válnak a felszabadítási teológia számára. Jézus Krisztus azonosítása a szegényekkel sem új dolog.

Ily módon a felszabadítási teológia (egyfelől) folytonosságot jelent az egyház kétezer éves lelkiségi hagyományának azon szeletével, amely elutasítja a világ javait. Ugyanakkor új dimenzióba is helyezi a szegénység misztikáját. A *Biblia* tanítására alapozva hangsúlyozza, hogy Isten már az Ószövetségben úgy jelenik meg, mint aki megszabadít: *valóságosan* kivezeti Izrael népét a fogságból, a társadalmi elnyomatásból. Az Újszövetség Jézusa, aki az Isten Országára irányuló cselekvést helyezi a középpontba, a nyomor és az igazságtalanság elleni küzdelem prófétája. Elsősorban a szegényeknek és elesetteknek hirdeti az evangéliumot, és a társadalmi összetűzésekben oly módon foglal állást, hogy a jogtalanságot, igazságtalanságot nem csupán mint egyéneket, hanem mint az elnyomó társadalmi csoportok bűneit ítéli el.

A felszabadítási teológia mint kritikai reflexió három lépésben bontakozik ki. Alapja az az elv, hogy mivel az ember egyszerre fizikai és szellemi lény, személyes Isten-kapcsolata nem választható el a társadalmi és szociális körülményeitől. Ha ezek a körülmények gátolják az Isten-kapcsolat kiteljesedését, akkor Isten a szabad alanyiság megvalósulása érdekében a körülmények megváltozását kívánja. Ezért a felszabadítási teológia reflexiója társadalomelemzésből indul ki, melynek viszonyítási pontjával – a teológia terén szokatlan módon – nem a

filozófiát jelöli meg, hanem a humán és társadalomtudományok kutatásaira alapoz. Számára az üdvösség nem csupán a boldog túlvilág ígéréteiben és a lélek mélyében, sokkal inkább Isten felszabadító cselekvésében valósul meg, aminek már az *Ószövetségben* és az *Újszövetségben* is számos bizonyítékát lehet felfedezni. Ezért a segédtudományok kutatásaiból származó eredmények elemzését a felszabadítási teológia az evangélium, „a *valóban döntő kritériumok*”¹⁵ fényében végzi el, és leszögezi, hogy ha az emberi lét kiteljesedéséhez szükséges feltételek hiányoznak, az ember hivatása csorbát szenved, cselekvési tere beszűkül, ezért változtatásra, felszabadításra van szükség. Végül annak a belátásnak az értelmében, amely a felszabadítást a külső körülmények megváltoztatásának szükségességével gondolja elérni, kijelenti, hogy az egyháznak el kell jutnia az empirikus valóság kritikai reflexión alapuló, cselekvő megváltoztatásához: be kell vonódnia Isten felszabadító cselekvésének folyamatába, méghozzá nem csupán tanításában, hanem nyílt tiltakozással az elnyomással szemben, a szegények melletti szolidaritás vállalásával és annak minden következményével. A teológiát tehát összekapcsolja a politikával, és a felszabadítás teológiáját a konkrét értelemben vett politikai küzdelem szintjére helyezi. „...itt a pap az elnyomottak barátja és elvtársa. Mi mást mondhat nekik? Szervekedjétek, fogjatok össze, tartóztassátok fel azokat, akik el akarják venni megélhetéseket alapját! Lépjétek be tömegesen a szakszervezetbe, és ott küzdjétek azért, ami megillet benneteket! Támogassátok azt a pártot, amelyet ti választottatok, és amely ügyeteket képviseli a politikai arénában! (...) Ha egy vallás ezt a feladatot nem tölti be, akkor nem tudom, milyen Istenről beszél, s ha imádkozik, milyen Istenhez könyörög.”¹⁶

A felszabadítási teológia tehát, miközben várja Krisztus második eljövételét, nem nyugszik bele az igazságtalan világba. A Medellinben nyilvánosan megszólaló új mozgalom kimondja, hogy az evangéliumhoz való hűség nem pusztán a szegények karitatív segítségét, hanem a társadalom konkrét megváltoztatására – a „strukturális bűn” felszámolására – irányuló cselekvést is jelenti, azaz politikai dimenziója van. Ennek értelmében a felelős és hiteles kereszténység egyszerre jelent elkötelezettséget „az emberek politikai, gazdasági, társadalmi és kulturális alapjogai, illetve istengyermeki méltóságuk s ezáltal egy emberarcú társadalom mellett.”¹⁷

Wresinski életműve a mélyszegénységben élő emberek társadalmi emancipációját tűzte ki céljául. A mélyszegénységről szólva Wresinski leszögezi, hogy az nemcsak gazdasági ki-rekesztettséget jelent, amely lehetetlenné teszi a gazdasági javakhoz való hozzáférést, hanem együtt jár vele a társadalmi kapcsolatoktól való megfosztottság, annak valamennyi következményével. Ilyen értelemben a mélyszegénységet az emberi jogok megsértésének tekinti.

Az 1968-as párizsi diáklázadások során Wresinskit megragadta az egyetemisták részéről a fogyasztói társadalommal szemben megfogalmazott kritika, és egyetértett a radikális oktatási reformok követeléseivel. Az oktatás demokratizálódására irányuló törekvéseik szellemében „az ATD meghív mindenkit: tanárokat, diákokat, a kultúra kiváltságosait, hogy jöjjenek és osszák meg tudásukat azokkal, akik nem olyan szerencsések, hogy részesülhetnek volna belőle. Együttesen akciócsoportokat fognak alkotni.”¹⁸ Radikalizmusa nyilvánult meg abban is, hogy az ekkor létrejövő „*Le Savoir dans la Rue*” [kb. Utcán heverő tudás] első rendezvényeit július 14-én tartották (egyrészt a Stains városi La Cerisaie szegénynegyedben, másrészt Noisy-le-Grand-ban). Ezen a francia történelem számára szimbolikus jelentőségű napon Wresinski az emberi jogokról beszélt a családoknak, amely egyenes utat nyitott a Negyedik Világ Szabadegyetem gondolata és gyakorlati megvalósítása felé.

Tudatosan kapcsolta mozgalmát a Franciaországban hagyományosan hangsúlyos emberi jogok kérdéséhez és ezek két emblematisz dokumentumához. Egyrészt ahhoz a nagy hatású manifesztumhoz, amelyet az Edhis Kiadó a francia forradalom előtt tisztelegve 1967-ben újra kiadott, s amely *Panaszfűzetek* címmel eredetileg a francia forradalom előestéjén, Dufourny

de Villiers (1739–1796) francia politikusnak köszönhetően jelent meg, társadalmi jogokat követelve a semmiféle képvisellettal nem rendelkező „negyedik rend” („a szegény napszámosságok, nyomorékok, nincstelének, mindennemű szerencsétlenek”) részére. Ugyanabban az évben, 1967-ben a mozgalom megjelenteti a maga Új panaszfüzetek című kiadványát, amelynek alcíme *Egy nép megszólal*. Benne először kapott nyilvánosságot olyan társadalmi csoport, amelynek a „dicsőséges harminc év” többségi társadalma még a létéről sem akart tudni. A manifesztum azon túl, hogy leírást adott azokról a nehézségekről, amely a családok helyzetét jellemzik, számos kérdést tett fel az alapvető emberi jogok kapcsán, míg végül megfogalmazta legfőbb követelését: „Azt kérjük, hogy mi is részt vehessünk mind saját sorsunk, mind hazánk jövőjének formálásában. Ez ma nélkülözhetetlen feltétele annak, hogy emberi méltóságról beszélhessünk.”¹⁹

A másik, ugyancsak fontos dokumentum az ENSZ égisze alatt létrehozott *Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata*, amelyet 1948-ban fogadott el a nemzetközi közösség a minden embert megillető alapvető jogokról. Amikor 1987. október 17-én Párizsban, a Trocaderón többszáz ezres tömeg ünnepelte a mozgalom alapításának 30. évfordulóját, Wresinski éppen e nyilatkozat emlékkövének tőszomszédságában helyezte el az emlékkövet, amelybe vésvé az ATD jelmondata olvasható: „Ahol az emberek arra vannak ítélve, hogy nyomorban éljenek, ott sérülnek az emberi jogok. Szent kötelességünk összefogni, hogy e jogoknak érvényt szerezzünk.”

Ugyanakkor nemcsak a mozgalom keretein belül, hanem országos közéleti-politikai szerepet vállalva engedett annak a felkérésnek, hogy Franciaország Gazdasági és Társadalmi Tanácsában jelentést készítsen a szegények és kirekesztettek helyzetéről a világban. A körülötte dolgozó munkatársak és társadalmi partnerek segítségével harminc év tapasztalatait sűrítette a beadványba, amelyet óriási támogatottsággal, ellenszavazat nélkül fogadnak el, 1987. február 11-én. Az azóta Wresinski-jelentésnek nevezett beadvány történelmi jelentőségű a szegénység elleni küzdelemben: benne fogalmazódik meg először átfogó és következetes politikai akcióterv.

A másikért vállalt felelősség gyakorlata: élet- és sorsközösség Latin-Amerika bázisközösségeiben és az ATD – Negyedik Világ Mozgalomban

Amint azt kifejtettük, a katolikus egyház 20. századi történetében a szegények iránti megkülönböztetett figyelem különösképpen kötődik a II. vatikáni zsinat tanácskozásaihoz és dokumentumaihoz. A latin-amerikai püspöki karok konferenciájának állandó tanácsa (CELAM) azonban már korábban, az 1955. évi első tanácskozáson a kontinens egyháza előtt álló legfontosabb kihívások között említette a nagy tömegeket sújtó társadalmi igazságtalanságokat, az őslakosság elnyomott helyzetét és az emigrációt. A későbbi, főként az emblematicus vált medellíni (1968), pueblai (1979) és Santo Domingó-i konferenciákon pedig – részben a helyzet további súlyosbodása miatt, részben a zsinat eredményeiből inspirációt merítve –, még nyíltabban, még egyértelműbben fogalmazódott meg a társadalom kirekesztettjeivel való közösségvállalás imperatívusza.

A tanácskozások eredményeképpen „jelenvalóvá vált a másik az őt kirekesztő és félredobó társadalomban, amikor szolidaritásért kiáltott”,²⁰ és megfogalmazódott „a szegények melletti elsődleges döntés”, amely arra hívja meg a híveket, hogy a szegények szenvedő tekintetében a szenvedő Krisztus arcát ismerjék fel.

A felszabadítási teológia tanítása szerint a szegények melletti elköteleződés nem kizárólag az egyház kötelessége, de olyan kihívás, amelyet az egyház semmiképpen nem hagyhat

válasz nélkül. Ez a válasz az egyházi tisztségviselők részéről megnyilvánulhat körlevelekben kifejtett állásfoglalásokban, tanításban, és még inkább személyes életük elkötelezésével: a szegényekkel vállalt sorsközösség elfogadásában. E személyes elköteleződésnek a jegyében Latin-Amerika-szerte csatlakoztak egyházi személyek – papok, szerzetesek – az igazságtalan társadalmi-politikai rendszer megdöntésére irányuló fegyveres küzdelemhez. A Szentszék közülük többeket felfüggesztett politikai szerepvállalásuk miatt,²¹ és jó néhányan – mint például Óscar Romero, Salvador érseke – fegyveres harcok, illetve politikai gyilkosságok áldozatává váltak. „Vannak helyzetek – írja Leonardo és Clodovis nyílt levélben Joseph Ratzinger bíborosnak –, melyekben a keresztény lelkiismeret a társadalmi-gazdasági elnyomó rendszert leleplezni kényszerül, és nem látván más kiutat, végső lehetőségként a jogtalan hatalom megdöntésére fegyvert is fog.”²² Nézetükben a forradalmi marxizmus eszméit igyekeztek ötvözni az evangélium, illetve a katolikus egyház társadalmi tanításával.²³

Előtérbe kerül az a bibliai alapelv, amely szerint az egyház valamennyi tagja – így nemcsak a papok és szerzetesek, de minden világi férfi és nő is – az egyház egyetemes küldetésének hordozója. Ennek az alapelvnek megfelelően, a szegényekkel vállalt élet- és sorsközösség jegyében szerveződtek az egyház helyi egységei, az ún. bázisközösségek, amelyekben a felszabadítási teológia víziója modelleződik nemcsak az egyház, hanem egyben a társadalom elérni kívánt működési módjáról is. A bázisközösségek az egyház belső megújulásának termékeként a felvilágosodás nyomán kialakult polgári individualizmus ellenében jöttek létre. Különböző társadalmi kontextusokban más-más funkció(ka)t tölthettek be. Latin-Amerikában, a legszegényebb vidéki és városi zónákban élő parasztok, munkások, részfoglalkoztatottak és munkanélküliek között, akik a leginkább szenvednek a kizsákmányolás, az éhség, az elnyomás és a nyomor valóságától, különös jelentőségre tettek szert: a felszabadítás gyakorlati tényezőivé váltak. A közösség egy-egy laikus lelki vezető körül kialakuló 2-300 fős csoportosulás, amelynek védettségében a szegények és minden oltalom nélküliek „teljes méltóságukban, személyként látják meg magukat Isten előtt, amikor részt vállalnak az egyházi közösség életében”²⁴. A közösség tagjai a *Bibliát* élettapasztalataik tükrében értelmezik, egymás között a testvéri egyenlőség megélésére törekednek, működésük fontos aspektusa a diakóniai szolgálat és a politikai elkötelezettség. Tehát példászerűen jelenítik meg azt a kettős igényt, amely a felszabadítás teológiáját alapvetően jellemzi: „a bázisközösségek jelentik most azt a színhelyet, ahol a szegények saját állampolgári értékeiket újra visszaszerzik, azon túl, hogy ott hitüket élik. Itt gyülekeznek, itt számítanak valakinek, beszélhetnek, szavaikat nem cenzúrázzák, gondolataikat megértik és kultúrájukat elismerik. (...) A nép szabadságának életerévé váltak.”²⁵

A bázisközösségek további nagy jelentősége, hogy a kölcsönösség létrejöttének feltételeként a teológia új nyelvét, új megközelítését alakítják ki, amely megszünteti a tudományos teológia és a közösség konkrét tapasztalatain alapuló hívő reflexió közötti szakadékot. A közösségekben kölcsönös tanulás valósul meg: „egyik a másikának egyszerre (...) tanítója és tanítványa”²⁶.

Wresinski társadalomkritikájának fontos része, hogy a mindentől megfosztott ember annak függvényében értékeli magát megalázottnak vagy fontosnak, ahogyan az őt körülvevő világ viszonyul hozzá. Ebből következően a nyomor és kirekesztés egymást erősítő *circulus vitiosus*ának megtöréséhez elengedhetetlenül szükségesnek látja a társadalom, illetve az állami-politikai intézmények felől érkező egységes elfogadó magatartás létrejöttét. Ugyanakkor a felszabadítás teológiájának tanításával ellentétben Wresinski meggyőződése szerint a környező világ szegényeket elutasító magatartása nem annyira a társadalom alapvető kettéosztottságának, a jogok élvezőinek kirekesztő szándékából, mint inkább a felőlük érkező kérdésfeltevések és megközelítések inadekvát módjából fakad. Eszerint a valódi megoldás felé vezető út

első lépése az, hogy gyökeresen más, nem a többségi társadalom logikájából következő, hanem a mélyszegénységben élők autonóm, tapasztalati tudásán alapuló megközelítést tesszük magunkévá. A következő pedig, hogy vállaljuk az ily módon megszerzett tudásból származó következményeket.²⁷

Az új mentalitás kialakításának előmozdítására alapította meg 1957-ben a Párizs környéki Noisy-le-Grand-ban, az ott mélyszegénységben élő családokkal együtt az azóta világméretűvé terebélyesedett²⁸ ATD – Negyedik Világ Mozgalmat. Az első feladatokat a pillanatnyi, legegésztőbb szükségletek diktálták. Azokon túl csak annyi látszott világosan, hogy a formálódó szervezet a nyomorral akar szembeszállni, és ebben az egyenlőtlen küzdelemben a legfőbb vezérelv nem egyszerűen a szegényeknek, de a legszegényebbeknek adott prioritás. A telepen eltöltött néhány első év az alapok lerakásának időszaka egy olyan „épülethez”, amelynek nincs „tervrajza”. Különös hangsúlyt helyez arra, hogy ne váljék hivattallá, mert személyesen és direkt módon az egyes ember elérését célozza meg. Ezzel olyan társadalom előképét kívánja megrajzolni, amelyben az a másik a legfontosabb, akivel osztozni akarunk. Ugyanakkor Wresinski számára az is világos, hogy a mélyszegénységben élő családok egyedül képtelenek változtatni helyzetükön. Az egyetlen megoldás, hogy a mozgalom partnerekként kezeli őket, méghozzá olyan partnerekként, akik mindvégig őrzik kezdeményező szerepüket.

A szervezet három szinten fejt ki tevékenységét: önkéntesei sorsközösséget vállalnak a nyomorban élő családokkal, a szövetségesek lazább hálójá a társadalom figyelmét a mélyszegénységben élőkre irányítja, és döntéshozói szinten igyekeznek a legszegényebbek életét kedvezően befolyásoló politikai változásokat kiharcolni. Két legfontosabb alapelve, hogy a megoldás keresése és megvalósítása egyaránt csakis az érintettekkel együtt, az ő aktív részvételükkel történhet, valamint hogy a segítendő körébe kivétel nélkül mindenki beletartozzon. Működése a mélyszegénységben élő családok köré szerveződő önkéntesek, szövetségesek és az ún. barátok hármasságán alapul. A szervezet nem kötődik semmiféle vallási vagy politikai csoportosuláshoz. Minden embert tevékeny közreműködésre hív mind a gondolkodásmód megváltoztatása, mind pedig a konkrét tettek szintjén.

A kirekesztéshez vezető út visszafordításához Wresinskinél az adja a kiindulópontot, hogy a kirekesztett egyén potenciálisan képes saját felszabadulási folyamatában aktív résztvevőként, cselekvő szubjektumként közreműködni. Nem tekinthető sem bűnösnek, sem áldozatnak: egyszerűen leképezi a társadalom működési zavarát. A kirekesztés folyamatának megfordításában Wresinski meggyőződése szerint kiemelt szerepet kell kapnia a kirekesztettek tudáshoz juttatásának. Ehhez az első lépést a Noisy-le-Grand-i hajléktalantelep valódi élettérre alakítása jelenti, hiszen minden közösen létrehozott tábortól intézmény (óvoda, könyvtár, kápolna stb.) kiindulási pontul szolgál a legszegényebektől megtagadott jogok – így a munkához, a művelődéshez, az oktatáshoz, a családi élethez, az egészséghez, az igazsághoz vagy éppen a spiritualitáshoz való jog – visszahódításához. S ugyanennek az alapelvnek a következetes megvalósítása vezetett 1972-ben az ATD – Negyedik Világ Szabadegyetem megalapításához.

Mint ahogyan a mozgalom gondolata nem valamely elmélet alapján született, hanem azokból a konkrét helyzetekből fakadt, amelyet Wresinski a Noisy-le-Grand-i hajléktalantelepen mélyszegénységben élő családokkal együtt megélt, a szervezet „kemény magjának”, az önkénteseknek a szerepét is a gyakorlat, a mindenkori konkrét szükségletek formálták – és formálják ma is. Minden egyes önkéntes elkötelezettsége, személyes érintettsége fontos alkotóeleme annak a hatásnak, amelyet a folyamatra gyakorol. Ennek vállalása radikális döntést követel, és lényegében egybevág Lévinas tételével, miszerint a végsőkéig vitt felelősségvállalás és szolidaritás az emberi lény alapsajátossága, és adott esetben magában foglalhatja

akár a *másik* sorsának felvállalását is. Az Önkéntes Szolgálat jelentőségét Wresinski nem egy új szakszolgálat létrejöttében, nem is az egyéni szintű kapcsolatok vagy jószolgálatok megsokszorozásában látja, hanem abban, hogy egy közösség új módon lépjen kapcsolatba a szegényekkel, és hogy saját sorsát az övékhez kapcsolja. Vagyis arról van szó, hogy közösségi szinten létesüljenek kapcsolatok közöttük. Az önkéntesek hitelessége, meggyőző ereje ugyanis abban a tényben rejlik, hogy élet- és sorsközösségben élnek a mélyszegénységben élő családokkal, és minden segítő lépést rendkívüli körültekintéssel, a családok számára megfelelő hosszúságú időt adva készítenek elő. Sokrétű tevékenységükkel hathatósan járulnak hozzá a legszegényebbek emancipációjához. Legfontosabb feladatuk mégis az, hogy híddá váljanak a társadalom egymástól elszakadt csoportjai számára, és hogy fenntartsák közöttük a kapcsolatot, amely nem valamely cselekvés vagy esemény megvalósulásának függvénye, hanem a *másik* feltétel nélküli elfogadásából fakad. „Ebben az együttesen létrehozott [sors]közösségben hajtanak ki a közösség lényegi sajátosságai: az egyetértés, a bizalom és a biztonság. Egy ilyen valorizáló és biztonságot adó közösségben válik képessé a mélyszegénységben élő ember arra, hogy saját sorsa kovácsa legyen és megmentse övét.”²⁹

Mind a felszabadítási teológia, mind Wresinski Jézusa elsődlegesen és valójában tehát az emberi szenvedéshez hajol közel. Ebben az értelmezésben a Jézus által az emberek számára adott életminta mindent felforgató újdonsága abban áll, hogy az interperszonális kapcsolatban a felelősségteljes cselekvést a *másik* szenvedése iránti érzékenység határozza meg.

A felszabadítás teológiája ezt a felelősségteljes cselekvést egyrészt a fennálló renddel, a „strukturális bűnnel” való radikális szembenállásban – szélsőséges esetben akár fegyveres szembeszegülésben – látja, másrészt a bázisközösségek létrehozása révén olyan mintát alkot meg, amely a latin-amerikai egyház számára hitelesen és érvényesen modellezi a kontinens országainak legegésőbb társadalmi kihívására: a tömeges szegénységre adható és adandó választ. Ennek legfontosabb ismertetőjegyei először is a szegények élettapasztalatának felértékelése, majd ennek alapján a velük való testvéri közösség megélése mind spirituális, mind politikai-társadalmi téren. Mindezek érvényesíthetőségéhez először is közös nyelvet hoznak létre, ily módon hidat képezve a résztvevők egymásétól távol eső értelmezési keretei között.

Az ATD – Negyedik Világ Mozgalom ugyancsak a szegényeknek, a legszegényebbeknek adott prioritás alapelvére épül. Azzal, hogy a tudást illetően is nem pusztán elismeri a szegények tapasztalati tudásának elsődlegességét, hanem a tudás megosztásába más társadalmi szereplőket is bevon, alapvető fordulatot hajt végre a tudás forrását és a tudásáramlás irányát illetően. Olyan tervet fogalmaz meg, amelyben a résztvevők egyenlők, és amely hatékonyan erősíti minden érintett motivációját és mobilizációját. A társadalmat nem elnyomók és elnyomottak dichotómiájaként értelmezi, ehelyett a különféle társadalmi szereplők részére különféle lehetőségeket igyekszik felkínálni arra, hogy közösséget formálva, a szegénység megszűntetésének személyes közreműködőivé váljanak. Wresinski, bár katolikus papként alapította meg a maga emberjogi mozgalmát, az minden egyes személyben az egyetemes emberit megragadva képes egyrészt felekezetek és nemzetek fölöttivé szélesedni, másrészt a megosztott társadalmi csoportok közé fokozatosan hidat emelve, új társadalmi szerződést létrehozva előmozdítani a mélyszegénységben élők társadalmi emancipációját.

Jegyzetek

- 1 Joseph Wresinski: Szegények egyháza. Bencés Kiadó, Budapest, 2010. 335–372. o.
- 2 Eredetileg: Aide à Toute Détresse (Segítség Minden Nyomorúságban), ma: Agir Tous pour la Digté (Együttes Fellépés a Méltóságért).
- 3 Gustavo Gutiérrez: Theologie der Befreiung, Mainz, 1992. 83. o.
- 4 Gustavo Gutiérrez – Gerhard Ludwig Müller: A szegények oldalán. A felszabadítási teológia. Új Ember Kiadó, Budapest, 2016. 34. o.
- 5 Kovács Marian: Gustavo Gutiérrez és felszabadítási teológiájának kapcsolódási pontjai a történelemtudománnyal. = Acta studiorum religionis, 2008. 3. szám, 33–81. o.
- 6 Gustavo Gutiérrez – Gerhard Ludwig Müller, i. m. 131. o.
- 7 Gánóczy Sándor: A másik beszédes arca. = Pannonhalmi Szemle, XXI. évf. 2013. 4. szám, 35–47. o.
- 8 Emmanuel Lévinas: Totalité et Infini: essai sur l'extériorité. Kluwer Academic, Paris, 2001.
- 9 Thierry Monfils: Le Père Joseph Wresinski. Sacerdoce et amour des pauvres. Éditions jésuites, Namur, 2017; Marc Leclerc: L'anthropologie du Père Joseph Wresinski: entre Philosophie et Théologie. In: Colloque international Joseph Wresinski. Acteur et prophète du peuple des pauvres. Éditions Quart Monde, Paris, 2004. 43–54. o.
- 10 Joseph Wresinski: Szegények egyháza, i. m. 38. o.
- 11 Joseph Wresinski: Culture et grande pauvreté. Éditions Quart Monde, Paris, 2004.
- 12 Thierry Monfils, i. m.
- 13 Johann Baptist Metz: Szenvedéstörténet és megváltástörténet. Fordította Görfői Tibor. LHarmattan Kiadó, Budapest, 2005. Metz szerint a *szabadság* és a *memoria* közvetlen kapcsolatot teremt Krisztus passiója és az emberek szenvedéstörténete között. A keresztyén hit elsősorban „veszélyes emlékezet”, azaz megemlékezés arról a szövetségről, amelynek értelmében Isten uralma éppen úgy jelent meg az emberek között, hogy lemondott a fölöttük gyakorolt uralomról, és hogy Jézus éppen a kirekesztettekkel és elnyomottakkal akart közösséget vállalni.
- 14 Gustavo Gutiérrez – Gerhard Ludwig Müller, i. m. 67. o.
- 15 Leonardo Boff: Teológus a zöld pokolban. Agape Kiadó, Novi Sad, 1988. 27. o.
- 16 Uo. 66. o.
- 17 Josef Sayer: Előszó. In: Gustavo Gutiérrez – Gerhard Ludwig Müller, i. m. 13. o.
- 18 Részlet egy Wresinski által írt felhívásból, idézi: Francine de la Gorce: Un peuple se lève. Éditions Quart Monde, Paris, 1995. 306. o.
- 19 Revue Quart Monde, n° 205/206, 2008. 48–49. o., idézi: Geneviève Defraigne-Tardieu: L'Université populaire Quart Monde. La construction du savoir émancipatoire. Presses universitaires de Paris Ouest. Paris, 2012. 144. o.
- 20 Gustavo Gutiérrez – Gerhard Ludwig Müller, i. m. 20. o.
- 21 Csak néhány név a legismertebbek közül: Miguel D'Escoto Brockmann (Nicaragua), Camilo Torres (Kolumbia), Leonardo Boff (Brazília).
- 22 Idézi Patsch Ferenc: A felszabadítás teológiája – korunkban. = Korunk. Fórum – Kultúra – Tudomány (A változó Latin-Amerika), 3. folyam, 19. évf. (2008. 11. szám, 37–45. o.
- 23 A felszabadítási teológia megítélése első megjelenése óta jelentősen megváltozott. Míg az 1970–1980-as években ellenérzéseket szült, sőt összeütközéseket eredményezett a politika és gyakran az egyház vezetőivel szemben radikálisizmusa, a marxizmustól kölcsönvett szempontjai, marxista szókészlete és bizonyos fogalmak (a szegények melletti elsődleges döntés, osztályharc, függőségi elmélet, strukturális bűn) féltreérthető használata miatt, ma már számos vatikáni dokumentum kiáll jelentősége, sőt szükségessége mellett. Számos teológus szerint jelentősen hozzájárult az egyetemes egyház szociális tanításának szemléletváltásához. Némelyek még ennél is nagyobb horderejűnek látják, és úgy értékelik, hogy a II. vatikáni zsinat víziója az egyházzal leginkább a felszabadítási teológiában ölt testet.
- 24 Gustavo Gutiérrez – Gerhard Ludwig Müller, i. m. 36. o.
- 25 Leonardo Boff, i. m. 15, 31. o.
- 26 Uo. 40. o.
- 27 Joseph Wresinski: Écrits et paroles aux volontaires. Éditions Quart-Monde, Paris, 1992.
- 28 Napjainkban már mintegy százhusz országban van jelen, állandó önkéntesei pedig, akik hosszú távra kötelezik el magukat, 370 állandó munkatárssal öt kontinens 29 országában segítik a rászorulókat.
- 29 Joseph Wresinski: Écrits et paroles aux volontaires, i. m. 330. o.